

ปรีดี พนมยงค์

คนดีศรีอยุธยา

เรียบเรียงจาก "ชีวประวัติย่อ"
ของ นาย ปรีดี พนมยงค์
โดย ดร.วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร

PRIDI-PHOONSUK
ปรีดี - พูนสุข พนมยงค์

www.pridi-phoonsuk.org

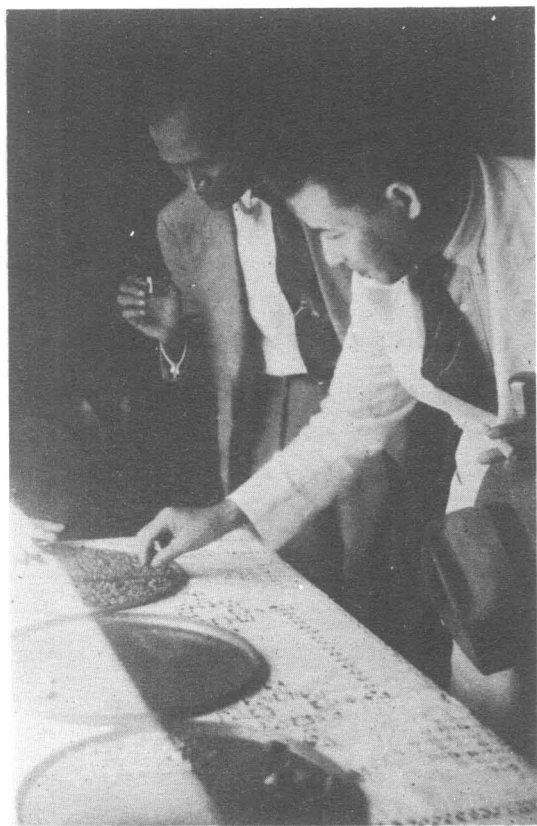

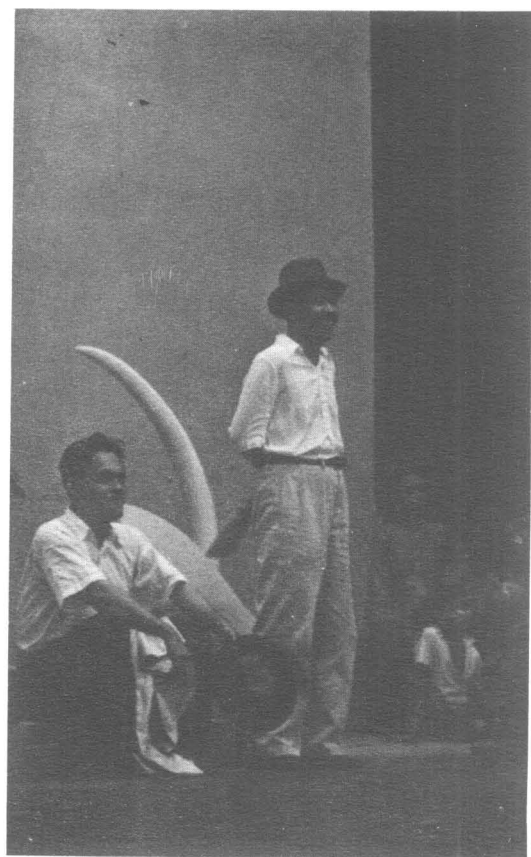
ChangeFusion OPENBASE.in.th

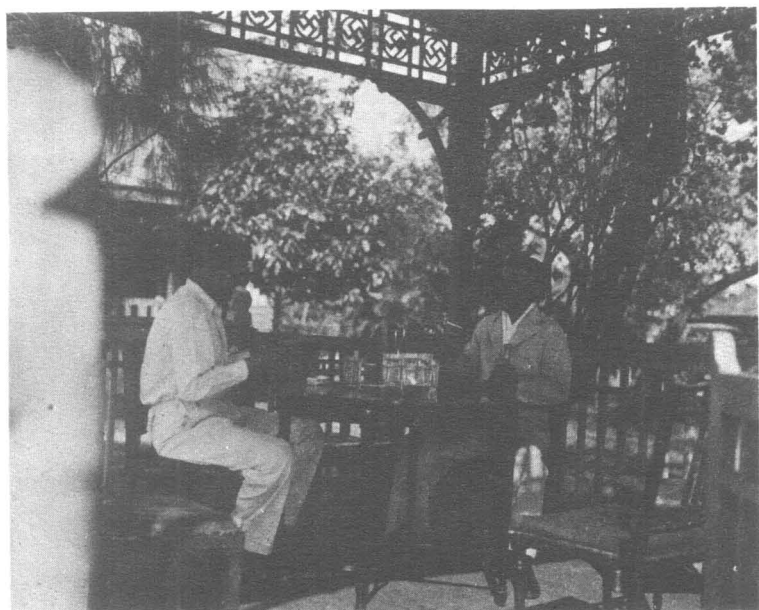

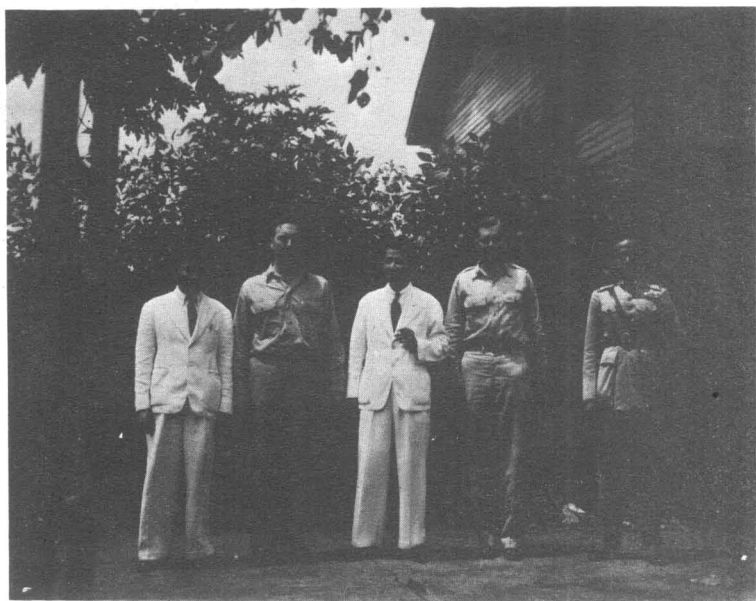
เนื้อหาทั้งหมดใน OpenBase ถูกเผยแพร่ภายใต้สัญญาอนุญาต Creative Commons Attribution-Noncommercial-Share Alike 3.0 Unported License ท่านสามารถนำเนื้อหาทุกชิ้นไปใช้และเผยแพร่ต่อได้ โดยต้องอ้างอิงแหล่งที่มา ห้ามนำไปใช้เพื่อการค้า และต้องใช้สัญญาอนุญาตชนิดเดียวกันนี้เมื่อเผยแพร่งานที่ดัดแปลง เว้นแต่จะระบุเป็นอย่างอื่น

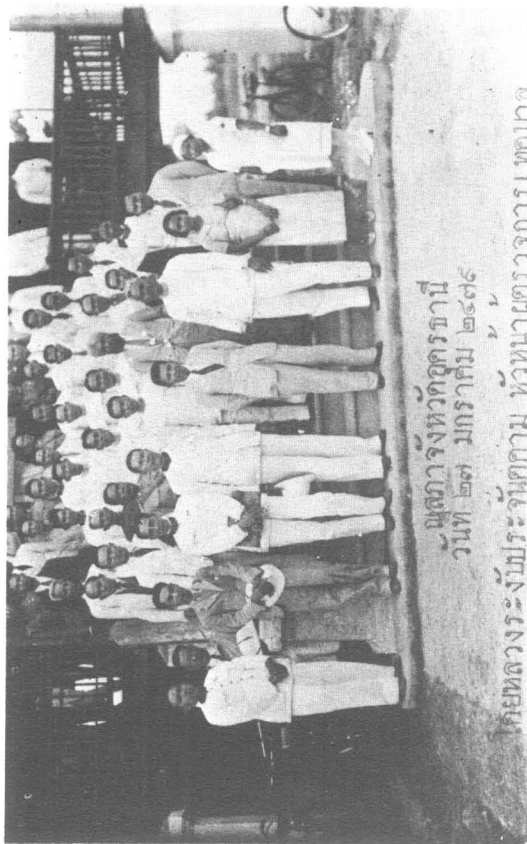

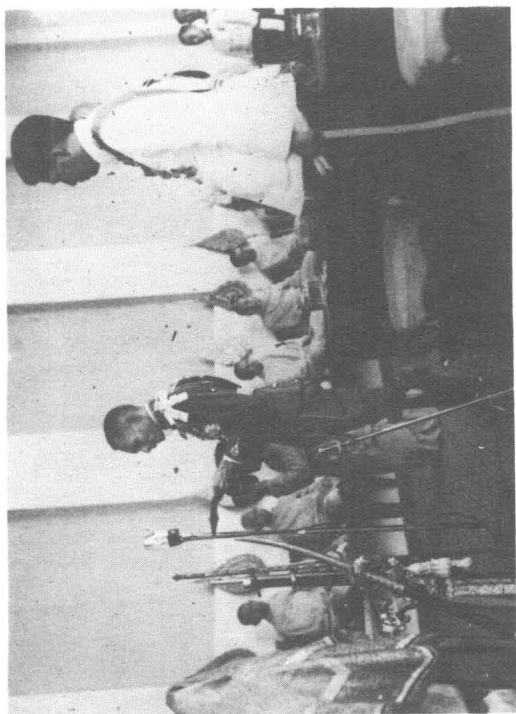

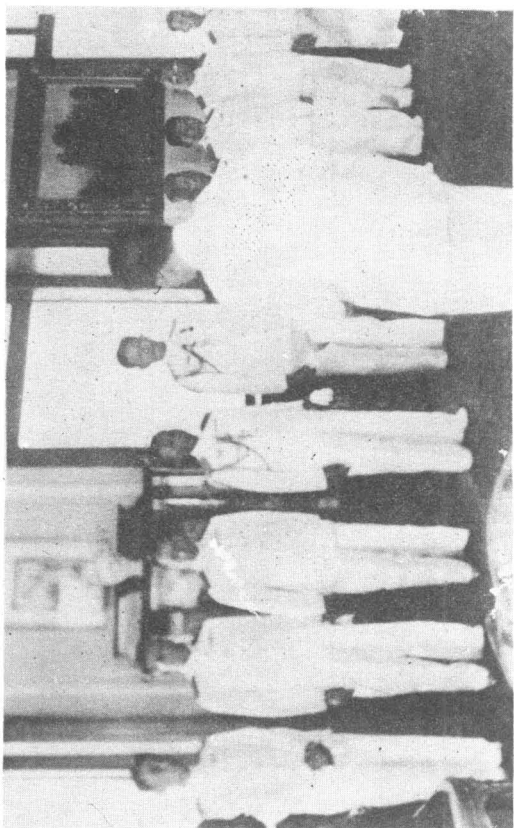

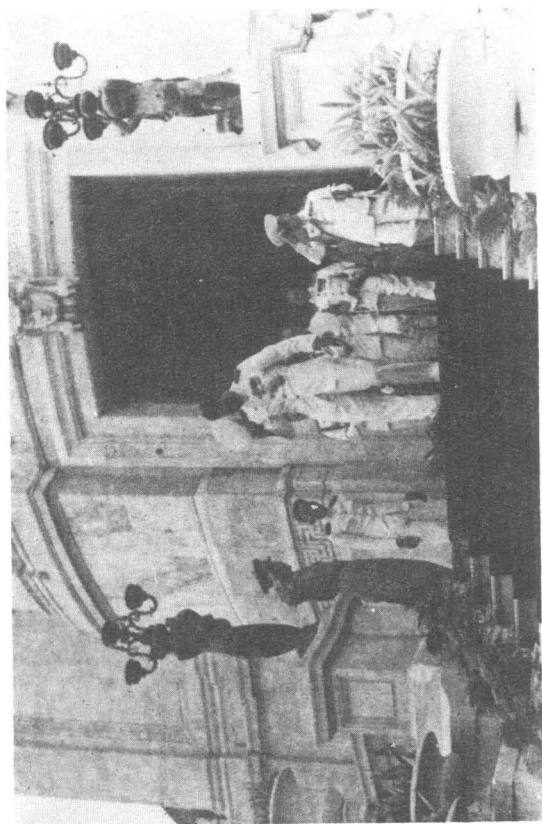

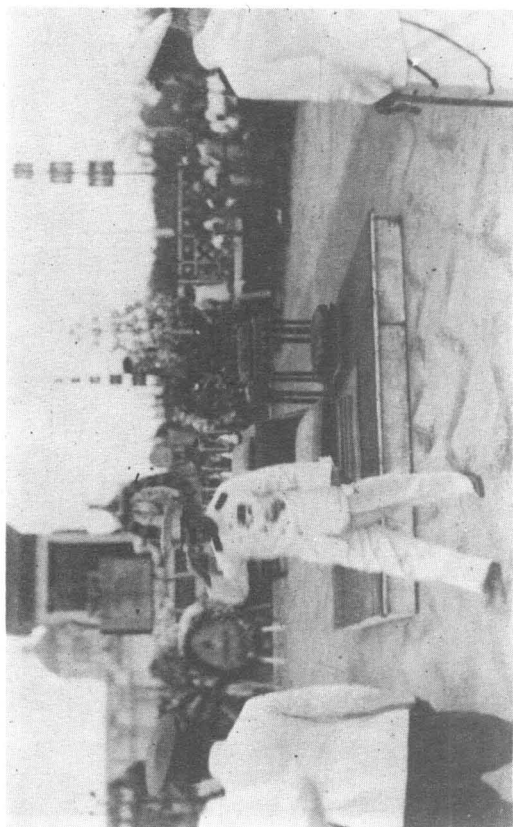
ผู้บัญชาจังหวัดอุดรธานี
วันที่ ๒๙ มกราคม ๒๔๙๔

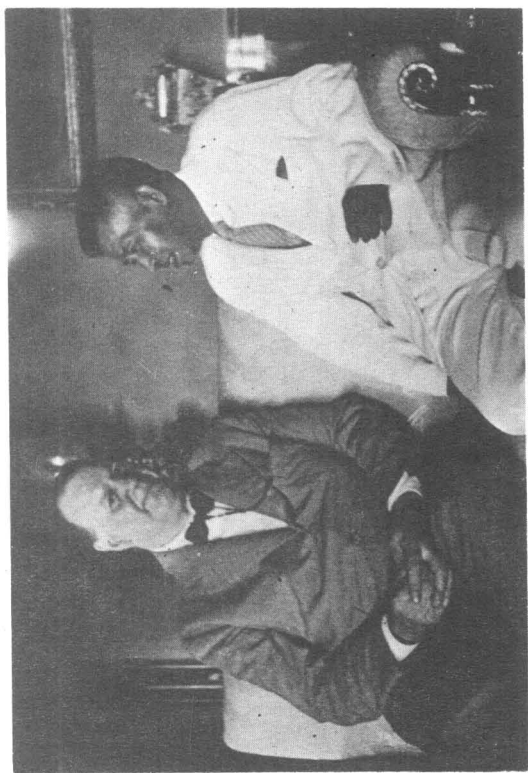
โดยหลวงรังษประจักษ์คคาม หัวหน้าตำรวจการเทศบาล

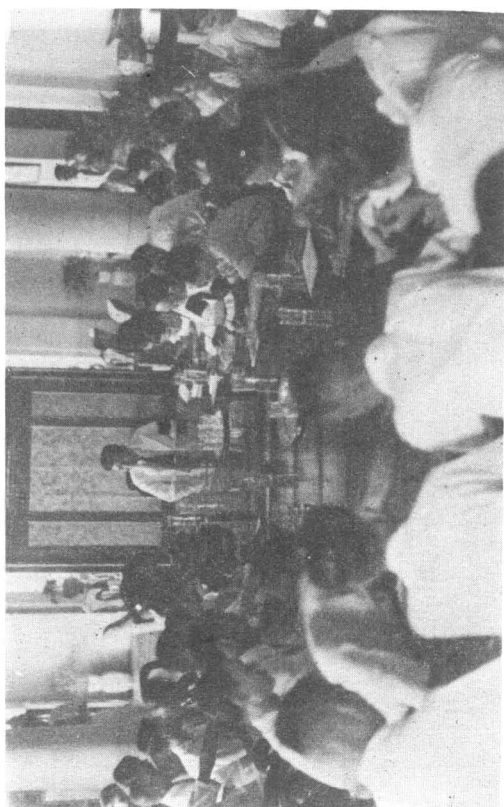

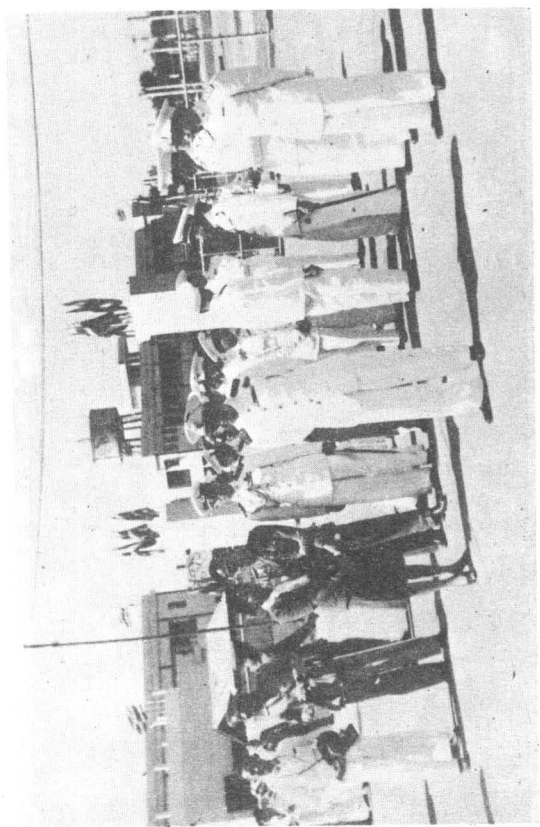

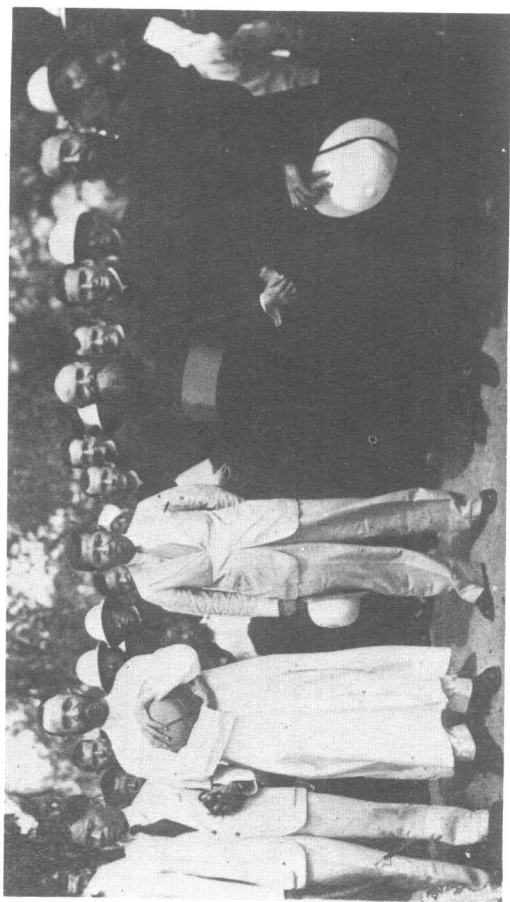

ปรีดี พนมยงค์

คนดีศรีอยุธยา

นายปรีดี พนมยงค์ เป็นบุตรนายเสียง กับ นางลูกจันทน์ พนมยงค์ เกิดเมื่อวันที่ 11 พฤษภาคม พ.ศ. 2443 (ค.ศ. 1900) ณ บ้านหน้าวัด พนมยงค์ ตำบลท่าवासูกรี อำเภอรุ่งเกา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา นายปรีดีฯ ได้เริ่มศึกษาหนังสือไทยที่บ้านครูแสง ตำบลท่าवासูกรี แล้วย้ายไปศึกษาต่อบ้านหลวงปราณีฯ (เปี่ยม) อำเภอบำเรอ เมื่ออ่านออกเขียนได้แล้ว ได้เข้าศึกษาที่โรงเรียนวัดรวก อำเภอบำเรอ สอบไล่ได้ชั้น 1 แห่งประโยค 1 ต่อมาได้ย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนวัดศาลาปูน อำเภอรุ่งเกา สอบไล่ได้ชั้นประถมบริบูรณ์แล้วย้ายไปศึกษาชั้นมัธยมเตรียมที่โรงเรียนวัดเบญจมบพิตร แล้วย้ายไปศึกษาต่อที่โรงเรียนตัวอย่างมณฑลกรุงเก่าจนสอบไล่ได้ชั้นมัธยม 6 แล้วไปศึกษาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบอีก 6 เดือน จึงลาออกเพื่อกลับไปช่วยบิดาทำนา ใน พ.ศ. 2460 เข้าศึกษาที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม และศึกษาภาษาฝรั่งเศสที่เนติบัณฑิตยสภา โดยอาจารย์เลเดกเกอร์ (E. Ladeker) ที่ปรึกษาศาลต่างประเทศเป็นผู้สอน ใน พ.ศ. 2462 สอบไล่วิชากฎหมายชั้นเนติบัณฑิตได้ แต่ตามข้อบังคับสมัยนั้นยังเป็นเนติบัณฑิตไม่ได้เพราะมีอายุยังไม่ครบ 20 ปีบริบูรณ์ ต้องรอจนถึงมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ในพ.ศ. 2463 จึงได้เป็นสมาชิกสามัญแห่งเนติบัณฑิตยสภา ระหว่างพ.ศ. 2460-2461 นายปรีดีฯ ทำงานเป็นเสมียนสำนักงานทนายความพระวิชิตมนตรี (สุดกฤษณจินดา) อดีตอธิบดีศาลมณฑลชุมพร และอดีตผู้ช่วยเจ้ากรมพระธรรมนูญทหารบก ต่อมาระหว่าง พ.ศ. 2462-2463 เข้ารับราชการเป็นเสมียนโท กรมราชทัณฑ์ และเคยได้รับอนุญาตพิเศษเป็นทนายความบางคดี

เมื่อเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2463 นายปรีดิฯ ได้รับการคัดเลือกจากกระทรวง
ยุติธรรมให้ทุนไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ ประเทศฝรั่งเศส เมื่อเดินทาง
ถึงประเทศฝรั่งเศส ได้ศึกษาภาษาฝรั่งเศสและความรู้ทั่วไปที่มหาวิทยาลัย
(Lycée) กอง (Caen) และศึกษาพิเศษจากอาจารย์เลบอนนัวส์
(Lebonnois) ซึ่งเป็นเลขาธิการสถาบันครูศาสตร์ระหว่างประเทศ
(Institut Pédagogique International) ต่อมาได้เข้าศึกษากฎหมาย
ที่มหาวิทยาลัยกอง (Caen) สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “บาเชอลิเอร์”
กฎหมาย (Bachelier en Droit) และสอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ลิซองซิ-
เอ” กฎหมาย (Licencié en Droit) จากนั้นเข้าศึกษาต่อที่มหาวิทยาลัย
ปารีส สอบไล่ได้ปริญญารัฐเป็น “ดุษฎีบัณฑิตกฎหมาย” (Docteur
en Droit) ฝายนิติศาสตร์ (Sciences Juridiques) และสอบไล่ได้
ประกาศนียบัตรการศึกษาชั้นสูงในทางเศรษฐกิจ (Diplôme d'Etudes
Supérieures d'Economie Politique) เมื่อต้นปี 2470 (ในครั้งกระนั้น
เป็นปลายปี 2469) รวมเวลาซึ่งศึกษาในประเทศฝรั่งเศสประมาณ
6 ปีครึ่ง

ในระหว่างที่ศึกษาอยู่ในประเทศฝรั่งเศสระหว่าง พ.ศ. 2466-2467 (ค.ศ.
1924-1925) นายปรีดิฯ ได้ร่วมกับนักเรียนไทยในฝรั่งเศสกับสวิตเซอร์
แลนด์และนักเรียนไทยในประเทศอื่นส่วนที่ขึ้นต่อสถานทูตสยาม กรุง
ปารีส ตั้งสมาคม เรียกชื่อว่า “สมาคมอนุเคราะห์สยาม” อักษรย่อ
“ส.ย.ว.ม.” เรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า “Association Siamoise
d'Intellectualité et d'Assistance Mutuelle” อักษรย่อ “S.I.A.M.”
และได้รับเลือกตั้งเป็นเลขาธิการสมาคมคนแรก ต่อมาในพ.ศ. 2468
(ค.ศ. 1925) และในพ.ศ. 2469 (ค.ศ. 1926) ได้รับเลือกตั้งเป็นนายก
สมาคมเป็นเวลา 2 ปีติดต่อกัน

ในการประชุมประจำปีระหว่างหยุดฤดูร้อนประจำปี พ.ศ. 2468 (ค.ศ.
1926) ระหว่างเดือนกรกฎาคม-สิงหาคม ที่คฤหาสน์ ณ ตำบลชาเตรตต์
คณะกรรมการสมาคมฯ ได้จัดให้มีปาฐกถาทางการเมือง โดยมุ่งให้มี

การร่วมกันต่อสู้ท่านอัครราชทูตซึ่งเป็นตัวแทนของรัฐบาลในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เพราะท่านอัครราชทูตได้ปฏิบัติการที่ไม่เหมาะสมหลายประการ ซึ่งในโอกาสนั้นนายปรีดิย์ ได้เสนอให้ที่ประชุมอภิปรายถึงวิธีการจ่ายเงินกระเป๋ (Pocket Money) และเงินค่าใช้จ่ายสำหรับความเป็นอยู่ที่นักเรียนส่วนมากไม่ได้รับเท่าที่ควร เพราะเงินแฟรงค์มีค่าตกต่ำอยู่เรื่อย ๆ โดยที่นายปรีดิย์ ซึ่งเป็นนักเรียนชั้น “อาวูโสสูง” ได้รับเงินเดือนจากสถานทูตมากกว่านักเรียนอาวูโสธรรมดาและกำลังจะสำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเอกภายในไม่ช้า ไม่มีผลประโยชน์ส่วนตัวใด ๆ เกี่ยวข้อง ในการนี้นายปรีดิย์ ได้เสนอที่ประชุมสมาคมให้ทำหนังสือต่อท่านอัครราชทูตขอให้จ่ายเงินค่าใช้จ่ายให้กับนักเรียนเป็นเงินปอนด์ตามงบประมาณที่สถานทูตได้รับจากกรุงเทพฯ ท่านอัครราชทูตจึงได้โทรเลขด่วนถึงกระทรวงการต่างประเทศขอให้หาความกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขอให้ส่งตัวนายปรีดิย์กลับประเทศสยามโดยด่วน ด้วยเหตุผลว่านายปรีดิย์ ทำการประจักษ์เป็นหัวหน้าสหภาพแรงงาน ยุยงให้นักเรียนเรียกร้องเงินเพิ่ม อีกทั้งยังได้ปฏิบัติการอันเป็นการขัดคำสั่งท่านอัครราชทูต ฯลฯ ซึ่งนายปรีดิย์กับบรรดาสมาชิกของสมาคมฯ ก็ได้ถวายฎีกากราบบังคมทูลโต้แย้งคำกล่าวหาของท่านอัครราชทูต

ในเบื้องต้น เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้ส่งโทรเลขถึงท่านอัครราชทูตแจ้งว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่านายปรีดิย์ต้องรับผิดชอบอย่างสำคัญในการที่สมาคมนักเรียนไทยได้เบี่ยงไปจากวัตถุประสงค์เดิม และในการยุยงนักเรียนให้เกิดความรู้สึก ละเมิดวินัยและไม่ไว้วางใจอัครราชทูต จึงมีพระกระแสรับสั่งให้เรียกตัวนายปรีดิย์ กลับสยาม อย่างไรก็ตาม เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศได้มีโทรเลขตามมาอีกฉบับหนึ่งความว่าบิดาของนายปรีดิย์ ได้ทูลเกล้าถวายฎีกาขอพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนเวลาการเดินทาง

กลับของนายปรีดิฯ ไปจนกว่าที่นายปรีดิฯ สอบไล่ได้ปริญญาเอก
กฎหมายแล้ว ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงมีพระมหากรุณา
ธิคุณให้เป็นไปตามบิดาของนายปรีดิฯ ได้ทูลเกล้าถวายฎีกา หากให้
นายปรีดิฯ เขียนคำขอขมาต่อท่านอัครราชทูตและทำทานบนว่าจะอยู่ใน
ถ้อยคำของท่านอัครราชทูตต่อไป ซึ่งต่อมาก็ได้มีหนังสือยืนยันข้อความ
ในโทรเลขดังกล่าว

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2470 (ในครั้งกระนั้นเป็นปลายปี 2469) นาย
ปรีดิฯ ร่วมกับสหายอีก 6 คน คือ ร.ท.ประยูร ภมรมนตรี ร.ท.แปลก
ชิตตะสังคะ ร.ต.ทัศนัย มิตรภักดี นายด้วง ลพานุกรม หลวงสิริราชไมตรี
(จรรยา สิงหเสนี) และนายแนบ พหลโยธิน ได้ประชุมครั้งแรกที่กรุง
ปารีสเพื่อก่อตั้งคณะราษฎร ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงการ
ปกครองของสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบ
ราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ หรือการปกครองระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และได้กำหนดนโยบายของคณะ
ราษฎรไว้ 6 ประการ คือ รักษาความเป็นเอกราชของชาติ รักษา
ความปลอดภัยในประเทศ บำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทาง
เศรษฐกิจ ให้ราษฎรมีสิทธิเสมอภาคกัน ให้ราษฎรมีเสรีภาพ และให้
การศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร โดยที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้นาย
ปรีดิฯ เป็นประธานและเป็นหัวหน้าคณะราษฎรจนกว่าจะมีบุคคลที่เหมาะสม
เป็นหัวหน้าคณะราษฎรในกาลต่อไป เมื่อเสร็จการประชุมก่อตั้ง
คณะราษฎรดังกล่าวแล้ว นายปรีดิฯ ซึ่งบัดนั้นสำเร็จการศึกษาได้รับ
ปริญญาดุซงฎิปณัติทางกฎหมายแล้ว ก็เดินทางกลับสยาม

นายปรีดิฯ ได้เข้ารับราชการในตำแหน่งผู้พิพากษาประจำกระทรวง
ยุติธรรมเมื่อ พ.ศ. 2470 ซึ่งในตำแหน่งดังกล่าวได้ฝึกหัดเป็นอัยการศาล
ต่างประเทศและศาลคดีต่างประเทศเป็นเวลา 6 เดือน ตลอดจนได้ทำ
บันทึกกระทรวงแถลงสำนวนคดีฎีกาประจำศาลฎีกาอีกเป็นเวลา 6 เดือน

ก่อนที่จะได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นผู้ช่วยเลขาธิการกรมร่างกฎหมาย
ในขณะเดียวกัน นายปรีดิฯ ก็ได้เป็นผู้สอนวิชากฎหมาย ณ โรงเรียน
กฎหมายกระทรวงยุติธรรม ซึ่งได้เป็นผู้สอนประมวลกฎหมายแพ่งและ
พาณิชย์ บรรพ 3 ตอนว่าด้วย “ห้างหุ้นส่วน, บริษัท, สมาคม” กฎหมาย
ระหว่างประเทศแผนกคดีบุคคล และเป็นผู้สอนคนแรกวิชากฎหมาย
ปกครอง นอกจากนั้น นายปรีดิฯ ก็ได้เปิดการอบรมทบทวนวิชา
กฎหมายให้กับนักเรียนโดยไม่คิดค่าสอน เพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์กับ
นักเรียนกฎหมายให้แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น ในการสอน ณ โรงเรียนกฎหมาย
นั้น นายปรีดิฯ ได้มุ่งปลูกจิตสำนึกของนักเรียนกฎหมายให้สนใจการ
ปกครองระบอบประชาธิปไตยเป็นขั้น ๆ ไป นายปรีดิฯ ได้รับพระราช
ทานยศรองอำมาตย์เอก และอำมาตย์ตรีเป็นลำดับ และได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็นหลวงประดิษฐมนูธรรม สำหรับในชีวิตส่วนตัวนั้น
ก็ได้สมรสกับนางสาวพูนสุข ณ ป้อมเพชร บุตรีมหาอำมาตย์ตรี พระยา
ชัยวิชิตวิศิษฐ์ธรรมธาดา อดีตอธิบดีกรมราชทัณฑ์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน
พ.ศ. 2471 ซึ่งต่อมาได้มีบุตรธิดาด้วยกัน 6 คน

เมื่อวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ. 2475 นายปรีดิฯ ได้ร่วมกับสมาชิกคณะ
ราษฎรที่เป็นทหารบก ทหารเรือ และพลเรือน ภายใต้ การนำของนาย
พันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา เข้ายึดอำนาจรัฐทำการเปลี่ยนแปลง
การปกครองประเทศสยามจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สู่ระบอบ
ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยทำหน้าที่เป็นหัว
หน้าฝ่ายพลเรือน จนกระทั่งการเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ดำเนินไป
โดยเรียบร้อย และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน
ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรสยาม เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน
พ.ศ. 2475

นายปรีดิฯ ได้รับแต่งตั้งจากผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารให้เป็นสมาชิก
สภาผู้แทนราษฎรเมื่อวันที่ 28 มิถุนายน พ.ศ. 2475 และได้รับแต่งตั้ง

จากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นเลขาธิการคนแรกของสภาฯ นั้น ต่อมาได้
รับแต่งตั้งจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นอนุกรรมการคนหนึ่ง ในจำนวน
9 คน มีหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวร โดยร่วมมือกับพระบาท
สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งเมื่อสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเห็นชอบ
ด้วยแล้ว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ประกาศเป็นรัฐธรรมนูญ
ฉบับ 10 ธันวาคม 2475 ในขณะที่เดียวกัน นายปรีดิฯ ได้รับเลือกตั้งจาก
สภาผู้แทนราษฎรให้เป็น “กรรมการราษฎร” คนหนึ่งในจำนวน 15 คน
ซึ่งทำหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินร่วมกับ “เสนาบดี” และภายหลัง
การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ 10 ธันวาคม 2475 นายปรีดิฯ ก็ได้รับ
แต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีในคณะรัฐบาลซึ่งมีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็น
นายกรัฐมนตรี

รัฐบาลได้มอบหมายให้นายปรีดิฯ เป็นผู้ร่างโครงการเศรษฐกิจ ตามที่
ได้มีการแถลงไว้ในประกาศของคณะราษฎรเมื่อวันที่ 24 มิถุนายน
2475 และรัฐบาลได้แต่งตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นมาคณะหนึ่งเพื่อ
พิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจที่นายปรีดิฯ ได้ร่างขึ้นเสนอ อนุกรรม
การส่วนข้างมากเห็นชอบด้วยกับเค้าโครงการฯ ดังกล่าว แต่เมื่อนำเรื่อง
เสนอที่ประชุมคณะรัฐมนตรี ปรากฏว่ารัฐมนตรีส่วนมากไม่เห็นชอบ
ด้วย นายปรีดิฯ จึงได้แถลงต่อที่ประชุมคณะรัฐมนตรีว่าจะขอลาออก
จากคณะรัฐมนตรีตามวิถีทางประชาธิปไตย โดยจะนำเค้าโครงการ
เศรษฐกิจนั้นเสนอต่อราษฎรในการเลือกตั้งสมาชิกประเภทที่ 1 ซึ่งนาย
ปรีดิฯ จะสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้แทนราษฎร

เมื่อวันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2476 พระยามโนปกรณนิติธาดา นายก
รัฐมนตรี และรัฐมนตรีส่วนหนึ่งได้นำความกราบบังคมทูลพระมหา
กษัตริย์ให้ลงพระปรมาภิไธยในพระราชกฤษฎีกา “ปิดสภาผู้แทน
ราษฎร” และ “งดใช้รัฐธรรมนูญบางมาตรา” คือให้คณะรัฐมนตรีซึ่ง
เป็นฝ่ายบริหารมีอำนาจในการบัญญัติกฎหมาย พร้อมกันนั้นรัฐบาลก็

ได้ออกกฎหมาย “พระราชบัญญัติคอมมิวนิสต์ 2476” และออกแถลงการณ์ประณาม นายปรีดิย์ ว่าเป็น “คอมมิวนิสต์” อีกทั้งบังคับให้นายปรีดิย์ กับภรรยาต้องออกเดินทางจากประเทศไทยไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส

ต่อมาเมื่อวันที่ 20 มิถุนายน 2476 นายพันเอก พระยาพหลพลพยุหเสนา ได้เป็นหัวหน้านำทหารบก ทหารเรือและพลเรือนเข้ายึดอำนาจการปกครองประเทศอีกครั้งหนึ่ง และนำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ ถึงความประสงค์ที่จะให้เปิดสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งประธานสภาฯ ก็ได้กระทำเช่นเดียวกัน พระมหากษัตริย์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปิดประชุมสภาฯ ได้ตั้งแต่วันที่ 21 มิถุนายน 2476 และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี จัดตั้งรัฐบาลขึ้นใหม่แทนรัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดาซึ่งลาออกไป เมื่อได้จัดตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้นแล้ว นายกรัฐมนตรี ได้นำความกราบบังคมทูลถึงความประสงค์ของรัฐบาลในอันที่จะให้นายปรีดิย์ กลับมาช่วยราชการแผ่นดิน และต่อมาได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายปรีดิย์ เป็นรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ. 2476 โดยนายปรีดิย์ และภรรยาได้เดินทางกลับประเทศไทย

นายปรีดิย์ ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเมื่อวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ. 2477 (ในครั้งกระนั้นเป็นปี 2476) และได้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 ในระหว่างระยะเวลาดังกล่าว นายปรีดิย์ ได้ปฏิบัติงานเป็นผลดีแก่บ้านเมืองที่สำคัญหลายประการ อาทิเช่น การร่างพร.บ.เทศบาล เสนอต่อสภาผู้แทนราษฎรจนกระทั่งออกใช้เป็นกฎหมาย ซึ่งเปิดโอกาสให้ราษฎรมีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่นและท้องที่ การจัดตั้งกรมโยธาเทศบาล การป้องกันและปราบปรามโจรผู้ร้าย การสร้างโรงพยาบาลหลายแห่งในต่างจังหวัด การสร้างฝายและพนังหลายแห่งเพื่อ

ช่วยเหลือเกษตรกร และการสร้างทัศนคติเพื่อให้ผู้หันโทษแล้วมีที่ดินของตนเอง เป็นต้น นอกจากนั้น ในระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย นายปรีดิฯ ได้เสนอรัฐบาลให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง เพื่อให้เป็นตลาดวิชาอำนวยการศึกษาวิชากฎหมาย วิชาเศรษฐกิจ และวิชาการอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ข้าราชการ และประชาชนแสวงหาความรู้ในระดับสูงได้อย่างแพร่หลาย และขณะเดียวกันก็เป็นการเผยแพร่และปลูกฝังระบอบประชาธิปไตยด้วย รัฐบาลได้มอบให้นายปรีดิฯ เป็นผู้ร่าง พ.ร.บ.มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง พ.ศ. 2476 เพื่อเสนอต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งสภาฯ เห็นชอบด้วยและอนุมัติให้เป็นกฎหมายได้เมื่อวันที่ 14 มีนาคม พ.ศ. 2477 (ในครั้งกระนั้นเป็น 2476) ต่อมารัฐบาลได้เสนอขอความเห็นชอบจากสภาฯ เพื่อนำความกราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์แต่งตั้งให้นายปรีดิฯ เป็นผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองแห่งนั้นเมื่อวันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2477 นายปรีดิฯ ดำรงตำแหน่งผู้ประศาสน์การของมหาวิทยาลัยฯ อยู่เป็นเวลา 18 ปี จนกระทั่ง พ.ร.บ.มหาวิทยาลัยฯ ฉบับใหม่ เมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2495 ได้ยกเลิกตำแหน่งผู้ประศาสน์การ ในปี 2478 รัฐบาลของพระยาพหลพลพยุหเสนาได้มอบหมายให้นายปรีดิฯ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย เดินทางไปประเทศอังกฤษ เพื่อเจรจาขอลดอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ซึ่งรัฐบาลไทยได้กู้เงินจากธนาคารอังกฤษเพื่อนำมาใช้ก่อสร้างสาธารณูปโภคในสมัยรัชกาลที่ 6 จากอัตราร้อยละ 6 ต่อปีเป็นอัตราร้อยละ 4 ต่อปี ซึ่งนายปรีดิฯ ได้กระทำเป็นผลสำเร็จ ทำให้ประหยัดรายจ่ายดอกเบี้ยเงินกู้ของประเทศไทยลงได้มาก หลังจากการเจรจาดังกล่าวแล้ว นายปรีดิฯ ได้เดินทางไปเยี่ยมประเทศมหาอำนาจต่าง ๆ เช่นฝรั่งเศส อิตาลี เยอรมันนี สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น เพื่อทบทวนถึงการที่รัฐบาลไทยจะเปิดการเจรจาใหม่เพื่อยก

เลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศเหล่านั้น

นายปรีดิย ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ เมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2480 และดำรงตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งถึง วันที่ 15 ธันวาคม 2481 ในฐานะรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศ นายปรีดิย ได้ปฏิบัติภารกิจที่สำคัญคือได้บอกเลิกสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศต่าง ๆ และเจรจาโดยอาศัยหลัก “ดุลยภาพแห่งอำนาจ” ให้ประเทศเหล่านั้นยอมทำสนธิสัญญานับใหม่ซึ่งประเทศไทย ได้รับเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ทั้งในด้านการเมือง การศาล และการเศรษฐกิจ ตามปณิธานซึ่งอยู่ในหลัก 6 ประการของคณะราษฎร และเนื่องจากผลงานอันเป็นประโยชน์แก่แผ่นดินอันสูงส่งดังกล่าวนี้ นายปรีดิย จึงได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลาและเข็มราชการ แผ่นดินเป็นเกียรติยศ นอกจากการปฏิบัติภารกิจดังที่กล่าวนี้แล้ว นายปรีดิย ในระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศยัง ประสบความสำเร็จในการเจรจาให้รัฐบาลอังกฤษโอนดินแดนของไทย ส่วนหนึ่งซึ่งอังกฤษได้ไปจากไทยตามสนธิสัญญานับปักปันเขตแดน ระหว่างไทยกับอังกฤษในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ปากน้ำจันระหว่างจังหวัด ระนองกับวิคตอเรียพอยท์ของอังกฤษซึ่งมีดินนอกทางฝั่งไทย และอีก แห่งหนึ่งที่มีดินแดนริมฝั่งไทยด้านริมแม่น้ำสาย จังหวัดเชียงราย โดย รัฐบาลอังกฤษได้ตกลงยินยอมให้ดินแดนทั้งออกที่ฝั่งไทยนั้นเป็นดินแดน ของไทย

นายปรีดิย ได้รับแต่งตั้งเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังในรัฐบาล ของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ตั้งแต่วันที่ 20 ธันวาคม พ.ศ. 2481 และดำรงตำแหน่งนี้จนถึงวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ซึ่งในระหว่างที่ อยู่ในตำแหน่งดังกล่าว นายปรีดิย ได้สร้างเสถียรภาพทางการเงินและ การคลังให้กับชาติไทยในหลายด้านที่สำคัญ อาทิเช่น การยกเลิกเงินภาษี รัชชูปการ การยกเลิกอากรค่าณา การปรับปรุงระบบภาษีอากรให้

เป็นธรรมเนียมแก่สังคม การริเริ่มจัดเก็บภาษีอากรทางอ้อมสำหรับสินค้าบริโภคฟุ่มเฟือย การสถาปนา “ประมวลรัษฎากร” เป็นแบบฉบับครั้งแรกในประเทศไทยซึ่งรวมบทบัญญัติเกี่ยวกับภาษีอากรทางตรงที่เป็นธรรมเนียมแก่สังคม และการโอนวิสาหกิจยาสูบของบริษัททองกฤษอเมริกาเป็นของรัฐบาลสำเร็จก่อนที่ญี่ปุ่นจะยึดไปดำเนินการระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2

นอกจากนั้น ผลงานที่สำคัญอีกประการหนึ่งของนายปรีดิย ะระหว่างที่ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังก็คือการจัดการเอาเงินปอนด์ที่เป็นทุนสำรองเงินตราของประเทศจำนวนหนึ่งไปซื้อทองคำเป็นจำนวนน้ำหนักประมาณ 1 ล้านแอนซ์ และได้นำทองคำนั้นมาเก็บไว้ในห้องนิรภัยกระทรวงการคลังซึ่งยังคงรักษาไว้เป็นทุนสำรองเงินบาทจนกระทั่งทุกวันนี้ การตัดสินใจที่ถูกต้องของนายปรีดิย ได้กระทำก่อนที่เงินปอนด์สเตอร์ลิงจะลดค่าลงตามลำดับ และเช่นเดียวกัน นายปรีดิย ะระหว่างที่เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลังได้เป็นผู้เสนอกฎหมายจัดตั้งสำนักงานธนาคารชาติไทยซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการจัดตั้งธนาคารกลางของชาติ คือธนาคารแห่งประเทศไทย ขึ้นเมื่อพ.ศ. 2482 จึงอาจกล่าวได้ว่านายปรีดิย เป็นผู้วางรากฐานระบบการเงินของประเทศไทยซึ่งสืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ภายหลังที่กองทัพญี่ปุ่นได้บุกประเทศไทย สมกผู้แทนราษฎรได้ลงมติแต่งตั้งให้นายปรีดิย เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 คนหนึ่งในคณะผู้สำเร็จราชการฯ ซึ่งมีพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอาทิตย์ทิพอาภาเป็นประธาน เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2484 การที่นายปรีดิย ต้องพ้นจากคณะรัฐบาลไปดำรงตำแหน่งสูงที่ไม่มีอำนาจทางการเมืองครั้งนั้นสืบเนื่องมาจากความประสงค์ของทางกองทัพญี่ปุ่น ด้วยญี่ปุ่นเห็นว่านายปรีดิย เป็นผู้นิยมฝ่ายสัมพันธมิตร สำหรับนายปรีดิย นั้นมีความตั้งใจที่จะปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบในฐานะ

ผู้สำเร็จราชการฯ ยับยั้งระบบเผด็จการซึ่งกำลังก่อตัวขึ้นในประเทศไทยในสมัยนั้น และขณะเดียวกันปฏิบัติการเพื่อให้ชาติไทยสามารถคงรักษาไว้ซึ่งเอกราชอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ ซึ่งนายปรีดิฯ ได้ใช้ความสามารถ ความพากเพียร และความกล้าหาญ ทำการจนกระทั่งเป็นผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 กล่าวคือสามารถยับยั้งพระราชกฤษฎีกาให้อำนาจผู้บัญชาการทหารสูงสุดมีอำนาจสั่งการทุกกระทรวงทบวงกรมได้ ระหว่างปี 2485-2486 และในที่สุดก็เป็นผู้มีส่วนให้รัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้กราบถวายบังคมลาออกจากตำแหน่งตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ เมื่อปี 2487 ต่อมาเมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2487 สมาชิกแทนราษฎรได้ลงมติตั้งนายปรีดิฯ เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์แต่ผู้เดียว

ในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2 นายปรีดิฯ ร่วมกับคนไทยซึ่งรักชาติทั้งภายในและภายนอกประเทศ จัดตั้งขบวนการเสรีไทยขึ้นเพื่อร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตรต่อต้านและกวาดล้างกองทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย และเพื่อให้ประเทศไทยได้กลับคืนสู่สถานะก่อนวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 โดยที่งานรับใช้ชาติที่มีความสำคัญยิ่งคราวนั้นเป็นงานที่ล่อแหลมต่ออันตรายและมีเอกราชอธิปไตยของชาติไทยเป็นเดิมพัน นายปรีดิฯ หรือ “รูธ” แห่งองค์การขบวนการเสรีไทยจึงต้องปฏิบัติการอย่างสุขุมรอบคอบทุกขั้นตอน อีกทั้งด้วยความกล้าหาญและเสียสละ จนกระทั่งได้รับการรับรองและยกย่องจากฝ่ายสัมพันธมิตรเป็นตัวแทนของประเทศไทย การปฏิบัติงานรับใช้ชาติดังกล่าวมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญ 2 ประการ คือ ต่อสู้ญี่ปุ่นผู้รุกราน และปฏิบัติการเพื่อให้ฝ่ายสัมพันธมิตรยอมรับรับรองว่าประเทศไทยไม่ตกเป็นฝ่ายแพ้สงคราม และการผ่อนหนักเป็นเบา ภารกิจดังกล่าวเป็นผลสำเร็จ และเมื่อญี่ปุ่นได้ยอมจำนนแก่ฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว นายปรีดิฯ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในพระปรมาภิไธยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ก็ได้ “ประกาศสันติ

ภาพ” เมื่อวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2488 มีผลให้การประกาศสงคราม
เมื่อวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2485 ต่อบริเตนใหญ่และสหรัฐอเมริกา
โดยรัฐบาลของจอมพลแปลก พิบูลสงคราม เป็นโมฆะ ไม่ผูกพัน
ประชาชนชาวไทย

เมื่อได้ประกาศสันติภาพซึ่งถือว่าสถานสงครามได้สิ้นสุดลงแล้ว นาย
ปรีดิย์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์จึงได้อัญเชิญสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดล เสด็จกลับประเทศไทย เพื่อทรงบริหารราชการแผ่นดิน
ด้วยพระองค์เองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็น
ประมุข ในระหว่างนั้นสภาผู้แทนราษฎรกำลังดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญ
ฉบับใหม่เพื่อให้เป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามสภาพและ
เหตุการณ์บ้านเมืองที่ได้เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการยกเลิก
บทเฉพาะกาลอันมีอยู่ในรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 10 ธันวาคม 2475
นายปรีดิย์ ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการฯ ได้เป็นผู้ปรารภ
เรื่องนี้กับนายควง อภัยวงศ์ นายกรัฐมนตรี ตั้งแต่ก่อนสงครามสงบลง
ซึ่งรัฐบาลก็ได้เสนอ ยุติติดต่อสภาผู้แทนราษฎร ขอให้ตั้งกรรมาธิการ
วิสามัญคณะหนึ่งเพื่อดำเนินการร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ตั้งแต่กลางปี
2488 ซึ่งต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้มีมติอนุมัติให้ใช้เป็นกฎหมายได้ตั้ง
แต่วันที่ 10 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 วันต่อจากวันที่สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อานันทมหิดลได้ทรงลงพระปรมาภิไธย

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จนิวัตสู่พระนครเมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ.
2488 และในวันนั้นนายปรีดิย์ ก็ได้คืนพระราชอำนาจและพ้นจากตำแหน่ง
ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ต่อมาเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม ศกเดียวกัน
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดลก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ
ยกย่องนายปรีดิย์ ไว้ในฐานะ “รัฐบุรุษอาวุโส” และให้มีหน้าที่รับปรึกษา
ราชการแผ่นดินเพื่อความวัฒนาถาวรของชาติสืบไป ทั้งนี้โดยที่ทรง
พระราชดำริเห็นว่านายปรีดิย์ “ได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

และด้วยความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และรัฐธรรมนูญ
ทั้งได้แสดงให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในความปรีชาสามารถบำเพ็ญคุณ
ประโยชน์ให้แก่ประเทศชาติเป็นอันมากประการ” และต่อมาในวันที่ 10
ธันวาคมของปีเดียวกัน ก็ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ พระ
ราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันเป็นโบราณมงคล นพรัตน์ราช
วราภรณ์ กับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ปฐมจุลจอมเกล้าฯ แก่นายปรีดิ
ด้วย

เมื่อรัฐบาลของนายควง อภัยวงศ์ ได้ลาออกจากตำแหน่งเมื่อวันที่ 18
มีนาคม พ.ศ. 2489 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรส่วนใหญ่เห็นว่าประเทศ
ไทยในขณะนั้นยังมีการะที่จะต้องเจรจาทอรองกับฝ่ายสัมพันธมิตร ซึ่ง
เป็นผลประโยชน์สำคัญของประเทศชาติอีกหลายประการ จึงได้ประชุม
ขอรับรองให้นายปรีดิฯ รับเป็นนายกรัฐมนตรีเองสักระยะหนึ่ง นายปรีดิฯ
พิจารณาเห็นความจำเป็นของสถานการณ์ในขณะนั้น จึงได้ยอมรับ
ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ซึ่งได้มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเมื่อวันที่
24 มีนาคม ศกเดียวกัน ในระหว่างที่นายปรีดิฯ ดำรงตำแหน่งนายก
รัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมหาวชิราลงกรณได้ทรงลงพระปรมาภิไธยใน
รัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 ต่อจากนั้นภายหลังที่ได้
เปิดประชุมรัฐสภาอันประกอบด้วยพุทธสภาและสภาผู้แทนราษฎรตาม
รัฐธรรมนูญฉบับใหม่แล้ว นายปรีดิฯ ก็ได้กราบบังคมลาออกจาก
ตำแหน่งตามมารยาททางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยเมื่อวันที่
3 มิถุนายน 2489

ในวันที่ 8 มิถุนายน ศกเดียวกัน ประธานรัฐสภาได้นำความกราบบังคม
ทูลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ตามความเห็นชอบของสมาชิกพุทธสภาและ
สภาผู้แทนราษฎร สมควรโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนายปรีดิฯ เป็นนายก
รัฐมนตรีอีกวาระหนึ่ง ซึ่งได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง
นายปรีดิฯ เป็นนายกรัฐมนตรีตามคำกราบบังคมทูลของประธานรัฐสภา

แต่ยังไม่ทันที่นายปรีดิฯ จะประกอบคณะรัฐมนตรี สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
อนันตมหิตลาก็เสด็จสวรรคตในวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2489 นายปรีดิฯ
นายกรัฐมนตรีได้เสนอขอความเห็นชอบต่อรัฐสภาให้อัญเชิญสมเด็จพระ
เจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ขึ้นครองราชย์สมบัติสืบสันตติวงศ์
ต่อไป ซึ่งรัฐสภาได้ให้ความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ เมื่อเสร็จการประชุม
รัฐสภาแล้ว นายปรีดิฯ ก็ได้ขอลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตาม
รัฐธรรมนูญต่อมาเมื่อวันที่ 10 มิถุนายน ศกเดียวกัน ประธานรัฐ
สภา ด้วยความเห็นชอบของสมาชิกรัฐสภาส่วนมาก ได้เสนอคณะผู้
สำเร็จราชการชั่วคราวให้แต่งตั้งนายปรีดิฯ เป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง
หนึ่ง ซึ่งนายปรีดิฯ ได้อยู่ในตำแหน่งดังกล่าวจนกระทั่งถึงวันที่ 20
สิงหาคม พ.ศ. 2489 จึงได้ขอลาออกจากตำแหน่งเพราะเหตุได้ตรากตรำ
ทำงานฉลองพระเดชพระคุณมาเป็นเวลาพอสมควร จนกระทั่งอ่อนเพลีย
เสื่อมโทรม ไม่สามารถปฏิบัติภารกิจได้อย่างเต็มที่ต่อไป รวมระยะ
เวลาที่นายปรีดิฯ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีทั้ง 3 ครั้ง 4 เดือน 22
วัน ภายหลังที่ได้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีแล้ว นายปรีดิฯ
ในฐานะรัฐบุรุษอาวุโส ได้รับมอบหมายจากรัฐบาลของพลเรือตรี
ถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ให้เป็นหัวหน้าคณะทูตสันถวไมตรีเดินทางไป
เยือนมิตรประเทศต่าง ๆ และได้ไปช่วยเหลือคณะผู้แทนไทยซึ่งไปร่วม
ประชุมสหประชาชาติซึ่งการเดินทางดังกล่าวได้มีส่วนเพิ่มพูนเกียรติ
ภูมิของชาติเป็นอันมาก นายปรีดิฯ ได้ลาออกจากสมาชิกภาพของสภาผู้
แทนราษฎรเมื่อวันที่ 8 เมษายน 2490 ภายหลังที่ได้รับเลือกตั้งเป็นผู้
แทนราษฎรจังหวัดพระนครศรีอยุธยาตั้งแต่วันที่ 5 สิงหาคม พ.ศ. 2489
เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 บุคคลคณะหนึ่งใช้ชื่อว่า “คณะรัฐ
ประหาร” ได้ทำการยึดอำนาจรัฐได้ส่งกำลังทหารเข้าระดมยิงทำเนียบ
ทำช้างวังหน้า ซึ่งรัฐบาลให้เป็นที่พักอาศัยของนายปรีดิฯ และครอบ
ครว และบุกเข้าไปในทำเนียบเพื่อจับกุมนายปรีดิฯ แต่นายปรีดิฯ ได้

เล็ดลอดหลบหนีไปได้ และต่อมาได้เดินทางไปอาศัยอยู่ที่สิงคโปร์ และเดินทางต่อไปอาศัยอยู่ในประเทศจีน ซึ่งขณะนั้นจอมพล เจียง ไคเช็ค ยังมีอำนาจปกครองแผ่นดินส่วนใหญ่ของประเทศจีนอยู่

ภายหลังจากที่นายปรีดิฯ ได้เดินทางออกไปนอกประเทศแล้ว คณะบุคคลซึ่งกุมอำนาจในประเทศได้แพร่ข่าวให้รายนายปรีดิฯ ว่ามีส่วนพัวพันกับกรณีสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอันันทมหิดล ซึ่งในกาลต่อมานายปรีดิฯ ได้ยื่นฟ้องผู้ที่โฆษณาใส่ร้ายต่อศาลยุติธรรมไทย จนกระทั่งจำเลยในคดีต่าง ๆ ดังกล่าวได้ยอมประกาศขอฆาตฆาตนายปรีดิฯ การโฆษณาใส่ร้ายนายปรีดิฯ ในกรณีสวรรคตมีทั้งเพื่อเหตุผลในทางการเมือง ทั้งเหตุผลในด้านความอิจฉาริษยา และด้วยความรู้ไม่เท่าถึงการณ์ ซึ่งบรรดาบุคคลผู้มีจิตใจรักความเป็นธรรมย่อมจะตระหนักดีถึงความบริสุทธิ์ของนายปรีดิฯ ประกอบด้วยหลักฐานที่เชื่อถือได้ต่าง ๆ ซึ่งพิสูจน์ได้อย่างชัดเจนในความบริสุทธิ์ของนายปรีดิฯ

นายปรีดิฯ ได้เดินทางกลับสู่ประเทศไทยอีกครั้งหนึ่งเพื่อนำ “ขบวนการประชาธิปไตย 26 กุมภาพันธ์” ทำการยึดอำนาจรัฐกลับคืนเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2492 ด้วยพิจารณาเห็นว่า การยึดอำนาจรัฐเมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2490 เป็นการกระทำซึ่งล้มระบอบประชาธิปไตยที่สถาปนาขึ้นอย่างถูกต้องตามวิถีทางรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตาม ขบวนการซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อฟื้นฟูระบอบประชาธิปไตยตามรัฐธรรมนูญฉบับวันที่ 9 พฤษภาคม พ.ศ. 2489 กระทำการไม่เป็นผลสำเร็จ

นายปรีดิฯ ได้หลบอยู่ในประเทศไทยประมาณ 6 เดือน ครั้นแล้วก็ออกเดินทางไปนอกประเทศ ผ่านสิงคโปร์และฮ่องกงไปขอลี้ภัยอยู่ในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีนเป็นเวลาประมาณ 21 ปี จนกระทั่งเมื่อ พ.ศ. 2513 จึงได้เดินทางออกจากประเทศจีนไปอาศัยอยู่ในประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งถึงอสัญกรรม ณ กรุงปารีส เมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2526 ก่อนที่จะมีอายุครบ 83 ปีเพียง 9 วัน พิธีปลงศพนายปรีดิฯ ได้กระทำที่กรุงปารีสเมื่อวันที่ 9 พฤษภาคม ศกเดียวกัน

ในระหว่างที่มีชีวิตอยู่ นายปรีดี พนมยงค์ มีและบทความซึ่งมีคุณค่าในทางวิชาการ ทัศนะคติ ปรัชญา และประวัติศาสตร์ ไว้เป็นอันมาก อาทิเช่น “ความเป็นอนิจจังของสังคม” “ปรัชญาคืออะไร” “บางเรื่องเกี่ยวกับการก่อตั้งคณะราษฎรและระบบประชาธิปไตย” “ความเป็นมาของชื่อประเทศสยามกับประเทศไทย” “ความเป็นไปในคณะผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2” และ “มหाराชและรัตนโกสินทร์” เป็นต้น รวมทั้งบทภาพยนตร์เรื่อง “พระเจ้าช้างเผือก” งานเขียนต่าง ๆ ของนายปรีดี เหล่านี้ โครงการ “ปรีดี พนมยงค์กับสังคมไทย” กำลังดำเนินการรวบรวมจัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์ทางภูมิปัญญาแก่ผู้สนใจและอนุชนรุ่นหลัง และเมื่อโครงการดังกล่าวซึ่งได้จัดตั้งขึ้น เมื่อพ.ศ. 2524 ได้ปฏิบัติภารกิจลุล่วงตามวัตถุประสงค์แล้ว ก็จะได้มอบงานดังกล่าวให้มูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์ รับทอดดำเนินการต่อไป

ดร.วิจิตวงศ์ ณ บ่อมเพชร เรียบเรียงจาก
“ชีวประวัติย่อ” ของนายปรีดี พนมยงค์

หมดจากการจำหน่าย สมทบทุนมูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์

ผู้ประสงค์จะบริจาคสมทบทุน บริจาคได้

ณ ธนาคารทหารไทย จำกัด
ทุกสาขาทั่วประเทศ

มูลนิธิ ปรีดี พนมยงค์

ตั้งอยู่ ณ เลขที่ 172 ซอยสวนพลู ถนนสาทรใต้
กรุงเทพฯ 10120